

GÜNÜMÜZ TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ŞAHIS İFADESİ TAŞIYAN ZARF-FİİLLER*

Emre TÜRKMEN**

Geliş Tarihi: Mart, 2016

Kabul Tarihi: Haziran, 2016

Öz

Türkçede fiillere eklenerek zaman, süreç, sebep, tarz, şart gibi yönlerden zarf görevinde kullanılan zarf-fiiller, eski Türkçeden beri esas itibariyle şahıs eki almaz. Türkiye Türkçesinde yalnız isim-fiillerden ve sıfat-fiillerden meydana gelen türemiş zarf-fiillerde şahıs ifadesi görülebilmektedir. Günümüz Türkmen Türkçesinde ise türemiş zarf-fiillerde görülebilen şahıs ifadesinin yanı sıra diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinden farklı olarak iyelik ekleri vasıtasıyla basit zarf-fiillerde de şahıs ifadesi görülebilmektedir. Çalışmamıza merkez edindiğimiz Türkmen Türkçesindeki zarf-fiillerin şahıs ifadesi taşıyabilme özelliklerine daha önce yapılmış çalışmalarda değinilmiş fakat konu müstakil olarak ele alınıp incelenmemiştir. Bu sebeple çalışmada Türkmen Türkçesinde şahıs ifadesi taşıyan zarf-fiiller Türkiye Türkçesiyle benzer ve ayrılan yönleri karşılaştırılıp örneklerle ayrıntılandırılarak verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Zarf-fiil, Türkmen Türkçesi, iyelik eki.

GERUNDS WHICH HAVE PERSON EXPRESSION IN TURKMEN TURKISH

Abstract

Turkmen Turkish takes place in East section of Oghuz Group of Turkish. When compared with the other dialects which are Group of Oghuz, it attracts attention with getting literary language in late period, containing primary long vowels, some phonetic and morfological differences which arise from effect of Chagatay. Moreover, gerund structures which are most crowded in number and most complex functionally of verbals which have an important place in understanding the Turkish Language's being able to have person expression by means of possessive suffix makes Turkmen Turkish different from Turkish. Gerunds which adding to verbs for the function of adverb with time, duration, reason, mood and condition used in Turkish, haven't been added personal ending since old Turkic. While person expression is only seemed derived gerunds which comes from verbal nouns and participles in Turkish, both derived gerunds and simple gerunds which different from other Group of Oghuz Turkish dialects have person expression by means of possessive suffixes in Turkmen Turkish. Features of gerunds being able to have person expression in Turkmen Turkish which we centred in our study are mentioned but not examined independently in former studies. For this reason, aim of this study is to explain gerunds which have person expression in Turkmen Turkish.

Keywords: Gerund, Turkmen Turkish, possessive suffix.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi tarafından 15 - 17 Ekim 2015 tarihinde düzenlenen "VIII. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu"nda sunulan bildiriden genişletilmiş çalışmadır.

** Arş. Gör.; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, emreturkmen6161@gmail.com.

0. Giriş:

Türkçe, yazılı metinlerini tespit ettiğimiz VIII. yüzyıldan günümüze değişik kollara ayrılarak gelen ve Avrasya kıtasının merkezinde yer alan bir dildir. Türkçe'nin Oğuz grubunun doğu kolunda yer alan Türkmen Türkçesi, Oğuz grubu Türk lehçelerinden farklı olarak basit zarf-fiil olarak değerlendirilen zarf-fiil eklerinden bir kısmı iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs ifadesi taşımaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan şahıs ifadesi taşıyan zarf-fiiller, fiilimsi ekleridir. Türkçeye büyük bir sadelik ve işlerlik kazandıran fiilimsi ekleri; isim, sıfat ve zarf olarak kullanılan sözcükler üretirler ve üretilen sözcüğü adeta kullandığı yapı içinde dondururlar. Bu geçici sözcüklerden isim-fiil ve sıfat-fiiller isim gibi bütün çekim eklerini alabilir ve cümledeki herhangi bir öge gibi kullanılabilirken zarf-fiillerin alanı sınırlıdır. Zarf-fiil olarak değerlendirilen ekler eski Türkçeden beri esas itibarıyla şahıs eki almazlar. Türkiye Türkçesinde yalnız isim-fiillerden ve sıfat-fiillerden oluşan zarf-fiillerde şahıs ifadesi görülebilirken Türkmen Türkçesinde türemiş zarf-fiillerin yanı sıra basit zarf-fiil¹ ekleri de iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs ifadesi taşıyabilmektedir.

Türkmen Türkçesinde şahıs ifadesi taşıyan zarf-fiillerin konu edildiği bu çalışmada günümüz Türkmen Türkçesi esas alınarak Türkmen Türkçesiyle yazılmış edebî eserler taranarak zarf-fiiller ortaya konulmuş, Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra yer yer Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak benzer ve ayrılan yönleri verilmeye çalışılmıştır.

1. Zarf-Fiillerin İyelik Eki ile Kullanımına Dair Görüşler:

Tahir Nejat Gencan (1979: 390 - 408), Nuri Yüce (1999: 66 - 67), Tahsin Banguoğlu (2015: 428), Zeynep Korkmaz (2014: 841 - 886) gibi araştırmacılar iyelik eki alan zarf-fiil eklerinin varlığından söz ederler ve konuyla ilgili çalışmalarında iyelikli yapılara örnek verirler. Von Gabain (1988: 84) ile Muharrem Ergin (2013: 338) ise zarf-fiil eklerinin iyelik eki almadığını söyler. Banguoğlu (2015: 428), zarf-fiillerin sıfat-fiiller gibi iyelik ekleri alanlarının (vardığımızda, yazmayacağımdan) yanında iyelik eki almayanların da (oturalı, duracakken) olduğundan söz etmektedir. Korkmaz (2014: 841), zarf-fiillerin sıfat-fiiller gibi ad çekimi, iyelik ve çokluk ekleriyle genişletilemediklerini ancak, bazı ad-fiil ve özellikle sıfat-fiillerin; iyelik ve ad çekim ekleri ile genişletilerek zarf-fiil grubuna geçebildiklerini dolayısıyla iyelik eki alabilen zarf-fiil şekillerinin olduğunu ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak Gabain (1988: 84), *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserinde zarf-fiiller için “*Bunlar gerçek isim değildirler, yani*

¹Basit zarf-fiiller, günümüz Türkmen Türkçesi şartlarıyla etimolojisi tam olarak yapılamayan diğer bir ifadeyle günümüz Türkmen Türkçesinin dil bilgisi kuralları ve kelime kadrosuyla kökenleri açıklanamayacak yapılar olarak değerlendirilmiştir.

ne özne, ne de nesnedirler; ne iyelik eki, ne de çokluk eki alabilirler.” demektedir. Ancak Gabain (1988: 87), *-gınça, -gıncä; -kınça, -kinçä* eklerini açıklarken bu defa ek için; isme gelen şekil unsurlarıyla genişletilebilir ve +1+ 3. şahıs iyelik eki olduğu için dudak uyumuna girmez ifadesiyle istisna olarak bu ekte zarf-fiillerin de iyelik eki alabileceğinden bahseder. Aynı durum Ergin’in çalışmasında da söz konusudur. Ergin (2013: 338), gerundiumların hareket hâli ifade ettiklerinden dolayı anlam bakımından partisiplerden çok farklı olarak isim olmadıklarını isim gibi kullanılmadıklarını ve isim çekim ve işletim eklerini almadıklarını belirtir. Ancak gerundium olarak kullanılan iki partisip şeklini burada (*-dikça -dikçe; -anda / -ende ve -diğınan / -diğinen*) zarf-fiil olarak kabul ederek ele almış ve *-diğınan / -diğinen* şeklini açıklarken “*-dik, -dik partisipi iyelik ve ilen edatından çıkmıştır*” ifadesiyle şahıs unsurunun bulunabildiği bir durumdan bahsetmiştir (2013: 336). Zarf-fiillerin ihtilaf konusu olan kişi eki alıp almamaları konusunda Ergin “*kişiyeye bağlı değildir*” derken Banguoğlu böyle bir sınırlama koymamaktadır. Gülsevin (1990: 277), söz konusu ihtilafı ilgili olarak zarf-fiillerin şahıs belirtmesinin şekille ilgili bir durum olduğunu ve bu durumun ekin fonksiyonunu etkilemediğini dolayısıyla zarf-fiillerin tanımına “*kişi eki almazlar*” sınırlandırmasının konulmasının yanlış olacağını belirtmektedir.

2. Türkmen Türkçesinde Şahıs İfadesi Taşıyan Zarf-Fiil Ekleri:

Türkmen Türkçesinde zarf-fiillerin şahıs ifadesi taşıması konusunda görüşler şöyle sıralanabilir: *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (1991: 1108) adlı çalışmada Türkmen Türkçesinde şahıs eki alabilen zarf-fiil eki olarak yalnızca *-ka, -kä* gösterilmiş ve ekin bu özelliğinin ilgi çekici olduğu ifade edilmiştir. *Türk Lehçeleri Grameri* (2007: 278 - 279) adlı çalışmada Türkmen Türkçesinde şahıs eki alabilen zarf-fiil ekleri *-alı / -eli, -anda / -ende, -kaa / -kää, -ınçaa / -iınçää, -mazdan / -mezden, -yaançaa / -yäänçää* olarak gösterilmiştir. Doğan (2010: 585 - 586), Türkmen Türkçesinde üzerine şahıs eki gelebilen zarf-fiil olarak yalnızca Türkiye Türkçesindeki “*-iken, -ken*” zarf fiilleriyle aynı görevde olduğunu belirttiği *-kaa / -kää* ekini gösterir. Bunun yanında *-mazdan / -mezden / -mezinden* zarf-fiil eki açıklanırken şahıs ifadesinden bahsedilmemesine karşın “ölmezinden ön” şeklinde verilen örnek ekin iyelik eki alabildiğini göstermektedir. Uygur (2011: 15), Türkmen Türkçesinde üzerine şahıs eki gelebilen zarf-fiil olarak yalnızca Türkiye Türkçesinde *iken* anlamını veren *-ka (-kaa), -kä, (-kää)* ekini gösterir. Buran ve Alkaya (2013: 143 - 144), üzerine şahıs eki alabilen zarf-fiil eki olarak yalnızca *-kAA* eki gösterilir. *-AII* ve *-AndA* zarf-fiil ekleri açıklanırken şahıs eki alabilmelerinden bahsedilmemesine karşın verilen örneklerde söz konusu eklerin iyelik eki almış şekilleri görülür. *Çağdaş Türk Yazı Dilleri* (Buran vd., 2014: 191 - 192) adlı çalışmada da üzerine şahıs eki alabilen zarf-fiil eki olarak yalnızca *-kaa / -kää* eki gösterilir. Ancak bir önceki

çalışmadan farklı olarak *-All*, *-AndA* eklerinin yanında *-mAzdAn* zarf-fiil eki örnekleri verilirken ekin iyelik eki almış şekilleri görülür: *gelelimiz bääri* “geldiğimizden beri”, *gideliñ bääri* “gittiğinden beri”, *yetenlerinde* “yetiştiklerinde”, *gitmeziñizden öñürti* “siz gitmeden önce”.

Tablo 1: Türkmen Türkçesinde zarf-fiillerin şahıs ifadesi taşıması konusunda görüşler

Çalışma Adı	Zarf-fiiller	Şahıs eki alabildiği belirtilen zarf-fiiller	Şahıs eki aldığı belirtilmemiş zarf-fiiller
Ercilasun, A.B. vd (1991). <i>Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü</i> . Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 1108.	-a, -e(-y) -p -man, -men -ka, -ke	-ka, -ke	
Kara, M. (2007). Türkmen Türkçesi. <i>Türk Lehçeleri Grameri</i> . (Ed: A. B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 278-279.	Bağlama ve Tarz Bildirenler -a/-e -aağada/ääğede -maan/-mään -ip/-ip, -up/-üp, -p	Zaman Bildirenler -alı/-eli -anda/-ende -kaa/-kää -ınçaa/-iınçää -mazdan/-mezden -yaançaa/-yääñçää	-alı/-eli -anda/-ende -kaa/-kää -ınçaa/-iınçää -mazdan/-mezden -yaançaa /-yääñçää
Doğan, L. (2010). Türkmen Türkçesi. <i>Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı</i> . (Ed: L. Doğan), İstanbul: Kriter Yayınları, s. 585-586.	-p (-ip) -kaa, -kää -a, -e, -ı, -i -maan, -mään -maanda, -mäände -anda, -ende -dikça, -dikçe -aağada, -ääğede -yança, -yençe -may, -mey -mazdan, -mezden, -mezinden	-kaa, -kää	-mezinden
Uygur, C. V. (2011). <i>Türkmen Türkçesi</i> . Isparta: Fakülte Kitabevi, s. 15.	-A, -y -Ip, -Up, -p -AndA -dIKÇA -man (-maan), -män (-mään) -ağada (-aağada), -äğede (-ääğede)	-ka (-kaa), -kä (-kää)	
Buran, A. ve Alkaya, E. (2013). <i>Çağdaş Türk lehçeleri</i> (9. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, s. 143-144.	-(I)ban -a/e(y) -alı/-eli -dikça /-dikçe -AndA -InçA -Ip -kAA -mAAñ	-kAA	-alı/-eli -AndA

Buran, A.; Alkaya, E.; Yalçın, S. K. (2014). <i>Çağdaş Türk Yazı Dilleri Güneybatı Oğuz Grubu</i> . Ankara: Akçağ Yayımları, s. 191-192.	-(I)ban -a/e(y)-I, -U -alı/-eli -dikça/-dikçe -AndA -inçaa/-inçää -Ip -kaa/-kää	-maan/-mään -mAzdAn	-kaa/-kää	-alı/-eli -AndA -mAzdAn
--	--	------------------------	-----------	-------------------------------

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere Türkmen Türkçesi üzerine Türkiye’de yapılan gramer çalışmalarında şahıs ifadesi taşıyan zarf-fiil ekleri olarak *-All*, *-AndA*, *-InçA*, *-kA*, *-mAzdAn* ve *-yAnçA* ekleri verilmektedir. Çalışmamızı oluştururken taranan eserler sonucu tespit edilen ve Türkiye’de Türkmen Türkçesi üzerine yapılan gramer çalışmalarında şahıs ifadesi taşıyan zarf-fiiller olarak belirtildiğine rastlanılmayan *-dIKÇA* ekinin de iyelik eki alabildiği görülmüştür. Dolayısıyla *-All*, *-InçA*, *-kA*, *-mAkdan*, *-AndA*, *-AndAn*, *-dIKÇA*, *-mAzdAn*, *-yAnçA* zarf-fiil ekleri, günümüz Türkmen Türkçesinde şahıs ifadesi taşıyan zarf-fiiller olarak değerlendirilerek çalışma oluşturulmuştur.²

2.1. Zarf-Fiil Eklerinin Sonuna Gelen İyelik Ekli Kullanımlar

2.1.1. -All + İyelik Eki

Türkmen Türkçesindeki *-All* eki, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi iç hece başındaki *g*-ünsüzünün düşmesiyle (*-gAll > -All*) meydana gelen asıl eylemin başlangıç noktasını ifade etmek için kullanılan zarf-fiil ekidir. *Türkmen Diliniñ Grammatikası* adlı çalışmada (2000: 440), *-gan / -gen* sıfat-fiil ekine *-ly / -li* eki getirilerek oluşturulan *-ganly / -genli* yapısının ön ses *g* ve iç ses *n* ünsüzlerinin düşmesiyle günümüz Türkmen dilinde *-aly / -eli* şeklinde kullanıldığı belirtilir. Ekin, 1. ve 2. teklik ve çokluk şahıs ekleriyle birlikte kullanımının olduğundan söz edilir. Clark (1998: 358), Türkmencede seyrek olarak kullanılan *-alı*, *-eli* ekinin zamanı sınırlama işlevinde kullanıldığından söz eder. Ekin olumsuz şekliyle ilgili olarak Delice (2010: 276), “*-All ekli zarf-fiillerin olumsuz şekli, ekten önce -mA olumsuzluk eki getirilerek yapılır. Olumsuzluk ekinin ünlüsüyle -All ekinin ünlüsü yanyana gelince dolaylı uzunluğun olduğu -ma:lı / -mä:li ortaya çıkar.*” demektedir. Ekin iyelik ekli kullanımına dair Yüce (1999: 66 - 67), Türkmen Türkçesinde *-(ğ)alı / -(g)eli* ekinin iyelik ekiyle kullanıldığından söz eder. Delice (2010: 276), iyelik ekiyle çekimlenerek kullanılabilen bu ekin herhangi bir anlam değişikliğine yol açmayacağını belirtir.

Sen meni **alalıñ bəri** üç ay geçdimi? “*Sen beni aldığından beri üç ay geçti mi?*” (Durdyýewa, 2006: 123).

³Bu çalışmada basit ve türemiş zarf-fiiller esas alınacaktır. Türkmen Türkçesinde mastar ve sıfat-fiil eklerinin nadiren de olsa zarf-fiil eklerinin birtakım edatlarla veya edat gibi kullanılan kelimelerle birlikte kullanımından meydana gelen birleşik zarf-fiiller de mevcuttur. *-mAK(+iyelik) + arkalı*, *-mAK(+iyelik) + barada*, *-An(+iyelik) + yalı*, *-mAz(+iyelik)+dAn + öñürti* gibi iyelik ekli alabilen birleşik zarf-fiiller ekleri örnek gösterilebilir (Türkmen, 2015: 59 - 91).

Gelelim bəri iki gün boldı. “*Geldiğimden beri iki gün oldu*”³

Özümi **bilelim bəri** bile işleşip yörüs. “*Kendimi bildim bileli beraber çalışıyoruz*” (Welsapar, 2002: 98).

Näçe yıldır, deň ösüşen can doganım seni **görmelim!** Zalımlar meni tanış-bilişden, il-günden, ene-atadan ayra saldı! “*Kaç yıldır beraber büyüdüğüm can kardeşim, seni görmeyeli zalimler beni tanıdıklarımın, insanlardan, annem ve babamdan ayırdı*”⁴

2.1.2. -InçA / -UnçA + İyelik Eki

Türkmen Türkçesinde bir başka şahıs ifadesi taşıyabilen zarf-fiil eki olan -InçA / -UnçA eski Türkçede -gInçA şeklinde olup iç hece başındaki g- ünsüzünün düşmesiyle meydana gelmiştir. İyelik ekleri vasıtasıyla şahıs bildiren zarf-fiil eklerindedir. *Türkmen Diliniñ Grammatikası* adlı çalışmada (2000: 441), -gan / -gen (-gyn / -gin) sıfat-fiil ekinin -ça / -çe ekiyle birleşiminden meydana geldiğinden söz edilmektedir. Ekle ilgili olarak Delice (2010: 280), günümüz Türkmen Türkçesinde olumsuz şekillerinin kullanılmadığını ancak XVIII. - XIX. yüzyıl edebî eserlerinde söz konusu ekin olumsuz şekillerinin kullanıldığını belirtir.

Men tä **ölinçäm** onuñ yüzüni görcek däl. “*Ben ölünceye kadar onun yüzünü göreceğim değilim*”⁵

Şol geçelgäni men öz gözüm bilen **göriñçäm** /.../ “*Bu geçidi kendi gözümle görünceye kadar ...*” (Gowşudow, 1990: 14).

Şol bövetlerden **geçinçäñ**, begenmek duyguñ ölyär. “*Bu engellerden geçince [de] beğenme duygun ölüyor*” (Welsapar, 2004: 350).

2.1.3. -kA + İyelik Eki

Ek, Türkiye Türkçesinde *iken* yapısının Türkmen Türkçesinde ekleşmiş (er-ken > iken > ken > ka) biçimidir. Tekin (2013: 515), -kaa / -kää zarf-fiil ekinin üzerine iyelik kökenli şahıs ekleri getirilerek çekimlenmesinin diğer lehçelerde görülmeyen Türkmenceye has bir durum olduğunu ifade eder.

Men **dirikäm** sen yetim delseñ. “*Ben sağken sen yetim değilsin*” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11, 1998: 295).

³Ata Gowşudow’un *Perman* adlı romanın 1989 Kiril harfli baskısının Latin harflerine aktarıldığı metinden alıntılanan örneğe internet üzerinden erişilmiştir. <http://gollanma.com/kitaphana> (Erişim Tarihi: 24.05.2016)

⁴Hıdır Deryayev’in *İkbal* adlı romanından alıntılanan örneğe internet üzerinden erişilmiştir. <http://gollanma.com/kitaphana> (Erişim Tarihi: 24.05.2016)

⁵<http://gollanma.com/kitaphana> (Erişim Tarihi: 24.05.2016)

Sen şetdalını **getiryärkän** kimde bolsa biri elinden aldımı? diyip soran. “*Sen şeftaliyi getiryorken herhangi biri elinden [şeftaliyi]aldı mı diye sorar*” (Reichl, 1982: 17).

Bir gezek say-sebep bilen onun otagına **baryarkam**, içerden eşidilen düşnüksiz ses meni gapınıň ağızında doňup galmaga mecbur etdi. “*Bir defasında, hangi sebeple bilmiyorum onun odasına giderken içerden duyduğum belli belirsiz ses, beni kapının ağızında çakılı bıraktı*” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11, 1998: 245).

2.1.4. -yAnçA + İyelik Eki

Türkmen Türkçesinde *Häzirki zaman ortak işlikleri* olarak adlandırılan -yAn şimdiki zaman sıfat-fiil eki (Sarıyev ve Güder, 1998: 64) ile eşitlik hâli +çA ekinden teşekkül eden türemiş zarf-fiil ekidir. Ek, Türkiye Türkçesine -IncAyA kadar yapısıyla çevrilmektedir. İyelik eki vasıtasıyla şahıs bildirebilir (Türkmen, 2015: 55 - 56).

Men häzir **bolyançam**, şu zeriň üstünde otur diyen. “*Ben hazır oluncaya kadar şu altının üstünde otur demiş*” (Reichl, 1982: 21).

Gaytsak hem kem bolmaz veli, siz şehere **baryançañız** bu gürrüňiň soňunu gutarip bilermikeňiz? “*Dönsek fena olmaz; fakat şehre varıncaya dek siz bu sohbetin sonunu bitirebilir misiniz*” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11, 1998: 199).

Ey, akmak geçi, indi tä **ölyänçän** gurrugıň içinde galıber. “*Ey ahmak keçi, şimdi ölene kadar / ölünceye kadar kuyunun içinde kal bakalım*” (Ergun ve Sakaoğlu, 1991: 76).

Ayalına hem **gelyänçäm** torbanıň ağızını açaymagın diyip tabşırıpdır. “*Hanımına da [ben] gelinceye kadar torbanın ağızını sakın açma diye tembihlemiş*” (Özkan, 1999: 216).

2.2. Zarf-Fiil Eklerinin Ortasına Gelen İyelik Ekli Kullanımlar

2.2.1. -An + İyelik Eki + dA

Türkmen Türkçesinde sıfat-fiil eklerine getirilen hâl ekleriyle meydana gelen zarf-fiil ekidir. Söz konusu lehçede sıklıkla kullanılan ek, iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs ifadesi taşıyabilir. Türkiye Türkçesine -IncA, -DIktAn sonra, -DIğIndA yapılarıyla çevrilebilir (Türkmen, 2015: 48).

İyelik eki, ekin ortasına gelmektedir. Nitekim Kara (2007: 278), -anda / -ende, iyelik ekleriyle birlikte kullanıldığında iyelik ekleri, söz konusu ekin “-an/-en” ve “-da/-de” kısmı arasında yer aldığını belirtmektedir.

Eger men **gidenimde** başıma iş düşse şu gılıçdan gan damar. “*Ben gittiğimde başıma bir şey gelirse bu kılıçtan kan damlar*” (Reichl, 1982: 19).

Balıkçılar tori **çekenlerinde** Ependini görüp gülşüpdirler. “*Balıkçılar ağı çektiklerinde Hoca’yı görüp gülüşmeye başladılar*” (Özkan, 1999: 218).

Men ondan nirä baryanını **soranımda**, ol basık ses bilen cogap berdi. “*Ben, ondan nereye gittiğini sorduğumda kısık bir sesle cevap verdi*” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11, 1998: 212).

2.2.2. -An + İyelik Eki + dAn

Türkmen Türkçesinde sıfat-fiil eklerine getirilen hâl ekleriyle oluşan zarf-fiil ekidir. Bir önceki yapıda olduğu gibi iyelik eki vasıtasıyla şahıs ifadesi taşıyabilmektedir. Türkiye Türkçesine -mAktAnsA, -DıktAn sonra yapılarıyla çevrilebilir (Türkmen, 2015: 50).

Bişmedik gavuniñ yüz sanısını **iyeniñden**, bişen gavuniñ birini iymek has govudur-diydi. “*Olmamış kavundan yüz tane yemektense olmuş kavundan bir tane yemek daha iyidir, dedi*” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11, 1998: 192).

Zındanda **yatanımızdan**, ölenimiz govı... “*Zındanda yatmaktansa ölmemiz daha iyidir...*” (Reichl, 1982: 17).

Kapitanıñ yañkı bolşunu **görenimizden soñ**, bizin bütünley keypimiz gaçdı. “*Kaptanın deminki durumunu gördükten sonra keyfimiz bütünüyle kaçtı*” (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11, 1998: 186).

2.2.3. -dIK + İyelik Eki + çA / -dUK + İyelik Eki + çA

Türkmen Türkçesinde -dIK / -dUK sıfat-fiil ekinin üzerine +çA eşitlik hâli ekinin gelmesiyle meydana gelmiştir. Karaağaç (2013: 385), bu ekin eski Türkçede bulunmadığını ve ekin Oğuzcada ortaya çıktığını belirtir.

Sıfat-fiillerin iyelik ekleri vasıtasıyla şahıs ifadesi taşıyabilmeleri özelliği bu eke şahıs ifadesi kazandırmıştır. Bu durum Türkiye Türkçesi ile ortaklık göstermektedir. Nitekim Korkmaz (2014: 874), -DIkçA / -DUkçA zarf-fiil ekinin +çA eşitlik durumundan önce, araya bir üçüncü şahıs iyelik eki olarak -DIğInçA / -DUğUnçA biçiminde kullanıldığı yerlerin de olduğundan bahsetmektedir.

Diplom işinin adı mümkün **bolduğuça** kısa ve onun mazmunına layık hem anık bolmalı. “*Tezin adı mümkün **oldukça** kısa ve tezin içeriğine uygun olmalıdır*” (Çaryýewa ve Hanmyradow, 2008: 13).

...begencimi gizläp **bildigimçe** garrıdan gizlecek boldum. “...*Sevincimi **gizleyebildiğim kadar** yaşlı adamdan gizledim*” (Saryhanow, 2007: 76).

Adamları yakınına getirmän, daşdan govı **gördügiñçe** govudur diyipdi. “*İnsanları kendine yaklaştırmadan uzaktan **beğendiğinde / beğendikçe**, daha iyidir dedi*” (Welsapar, 2007: 76).

Antonina Ivanovnanıñ yüzi Sıpkınoviñ gürrüñlerini **dinlediğiçe** üytgäp ugradı. “*Antonina Ivanovnan’ın yüzü Sıpkınov’un konuşmalarını **dinledikçe** değişik hâl alıyordu*” (Aşyr, 1986: 106).

2.2.4. -mAK + İyelik Eki + dAn

Türkmen Türkçesinde isim-fiil eklerine hâl ekleri getirilerek meydana gelen zarf-fiillerdendir. Ek, baş cümlenin oluşma biçimini belirtmesi yanında sebep bildiren zarf-fiil işlevinde kullanılır. Türkmen Türkçesinde iyelik eki almış biçimleri mevcuttur. Türkiye Türkçesindeki karşılığı üçüncü şahıs iyelik ve çıkma durumu ekleriyle genişletilmiş olan -mAsIndAn < mA+sI+n+dAn biçimidir.

Türkiye Türkçesinde -mAk mastarına iyelik eki getirilmez dolayısıyla yapıca farklılık gösteren bir zarf-fiil yapısıdır. Nitekim -mek mastarına iyelik eki getirilmesiyle ilgili olarak Tekin (2014: 25), bugün Türkiye Türkçesinde -mek’e iyelik ekleri getirilemediği hâlde eski Osmanlıcada bunun mümkün olduğunu belirtmektedir.

Bu kaganat bir topar Türk taypararıñ **birleşmeginden** emele gelipdir. “*Bu kağanlık bir grup Türk boyunun **birleşmesinden** ortaya çıkmıştır*” (Recebow, 1991: 7).

Galaniñ ganatlarınıñ berkligi onuñ arassa ak-şırkı toyun palçıkdan **salınmagından** aňlayardı. “*Kalenin kanatlarının sağlamlığı onun temiz ve sarı balçıktan **yapılmasından** anlaşılıyordu*”⁶

2.2.5. -mAz + İyelik Eki + dAn

Türkmen Türkçesinde olumsuz geniş zaman görünümü olan -mAz sıfat-fiil ekiyle ayrılma hâli +dAn ekinin yan yana gelmesinden oluşan esas fiilin zamanca önceliği bildiren işlevde kullanılır. Bu göreviyle Türkiye Türkçesinde Banguoğlu’nun *Öncelik Zarffilleri*

⁶ <http://gollanma.com/kitaphana> (Erişim Tarihi: 24.05.2016)

adlandırmasıyla belirttiği (İşe girişmezden önce amcama danıştım, Müdür olmazdan evvel böyle konuşmuyordu gibi) baş cümle fiilinin zamanca önceliği gösterme işleviyle aynıdır (2015: 436). Ancak söz konusu ekin iyelik ekleri yardımıyla şahıs bildiren biçimi olması bir Türkiye Türkçesinden farklılık göstermektedir.

Meni iyecini bilyärin veli, **iyemeziñden** ozal meniñ çın adımı bir tut-da diyen. “Beni yiyeceğini biliyorum fakat [beni] **yemedem** önce benim esas adımı söyle demiş” (Ergun ve Sakaoglu, 1991: 64).

3. Sonuç:

Fiillerden isim, sıfat ve zarf işlevinde kullanılan ekler genel olarak fiilimsiler başlığında toplanır ve bunlarla türetilen sözcüklere fiil şekli denir. Fiilimsi ekleri kimi dil bilgisi kitaplarında özel bir başlıkta ele anılırken, bazı fiilimsi ekleri yapım ekleri bahsinde fiilden isim yapan ekler tasnifine girmiştir. Yine de az sayıda kalıcı isim üretebilme kapasiteleri fiilimsi eklerini tam anlamıyla yapım eki kategorisine sokmaz. Ancak işlekliklerine rağmen onları çekim ekleri başlığında müstakil bir grup olarak görmek de mümkün değildir. Bu durum, ürettikleri ya da işlettikleri sözcüklerin ayrı bir kategoride fiilimsiler başlığında, isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil gibi diğer kelime türleri dışında anılmalarına yol açar. Fiilimsi ekleri isim, sıfat ve zarf olarak kullanılan sözcükler ürettikleri hâlde sözcüğü adeta kullandığı yapı içinde dondururlar. Bu geçici sözcüklerden isim-fiil ve sıfat-fiiller isim gibi bütün çekim eklerini alabilir ve cümledeki herhangi bir öge gibi kullanılabilirken zarf-fiillerin alanı sınırlıdır. Bu sınırlılıklardan birisi de onların eski Türkçeden beri esas itibariyle şahıs eki almamalarıdır. Ancak bu durum Türkmen Türkçesinde farklılık göstermektedir.

Günümüz Türkmen Türkçesinde *-All*, *-InçA*, *-kA*, *-mAkdAn*, *-AndA*, *-AndAn*, *-dIKÇA*, *-mAzdAn*, *-yAnçA* zarf-fiil ekleri, şahıs ifadesi taşıyan zarf-fiillerdendir. Türkiye Türkçesinde yalnız isim-fiillerden ve sıfat-fiillerden oluşan türemiş zarf-fiillerde görülebilen şahıs ifadesi, Türkmen Türkçesinde diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinden farklı olarak basit zarf-fiil olarak değerlendirilen *-All*, *-InçA* ve *-kA* zarf-fiil eklerinde de görülebilmektedir. Bunun yanı sıra bu lehçede Türkiye Türkçesindeki isim-fiil ve sıfat-fiillerden oluşan ve iyelik eki almayan *-AndA*, *-mAkdAn*, *-mAzdAn* zarf-fiil ekleriyle Türkiye Türkçesinde iyelik eki alabilen ancak iyelik ekli kullanımı işlek olmayan *-dIKÇA* zarf-fiil ekinin de Türkmen Türkçesinde şahıs ifadesi taşıdıkları görülmüştür.

Kaynaklar

- BANGUOĞLU, T. (2015). *Türkçenin Grameri* (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BORCAKOV, A., SARIHANOV, M., SÖYEGOV, M., HOCAYEV, B. ve ARNAZAROV, S. (2000). *Türkmen Diliniň Grammatikası, Morfologiya*. Aşabat, 1999. (TDK armağanı). Ankara: Ruh Neşiriyat.
- BURAN, A., ALKAYA, E. ve YALÇIN, S. K. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri Güneybatı / Oğuz Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BURAN, A. ve ALKAYA, E. (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri* (9. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- CLARK, L. (1998). *Turkmen Reference Grammer* (Yay: L. Johanson). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- DELİCE, T. B. (2010). *Türkmen Türkçesinde Fiil*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞAN, L. (2010). Türkmen Türkçesi. *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*. (Ed: L. Doğan). İstanbul: Kriter Yayınları
- ERCİLASUN, A. B. vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERGİN, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- GABAIN, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev: M. Akalın). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 532.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 418.
- GÜLSEVİN, G. (1990). Türkçede -sa Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili*, 467, 276 - 279.
- KARA, M. (2007). Türkmen Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. (Ed: A. B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, s. 231 - 290.
- KARAAĞAÇ, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SARIYEV, B. ve GÜDER, N. (1998). *Türkmencenin Grameri (II Morfolojiya: Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dünyası Gençlerinin Mahtumkulu Yayın Birliği.
- TEKİN, F. (2013). İken / -Ken ekinin Türkçe'de Görünümü. 8. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s. 511 - 518.
- TEKİN, Ş. (2014). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TÜRKMEN, E. (2015). *Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UYGUR, C. V. (2011). *Türkmen Türkçesi*. Isparta: Fakülte Kitabevi 89.
- YÜCE, N. (1999). *Gerundien Im Turkischen: Eine Morphologische und Syntaktische Untersuchung* (Yay: M. Ölmez). İstanbul: Simurg Yayınları.

İnternet Kaynakları

<http://gollanma.com/kitaphana>, Mayıs 2016.

Taranan Eserler

- AŞYR, Ç. (1986). *Göreş*. Aşgabat: Türkmenistan Neşirýaty.
- ÇARYÝEWA, O. ve HANMYRADOW, G. (2008). *Diplom İşlerini Tayýarlamak*. Aşgabat: Ylym Neşirýaty.
- DURDYÝEWA, A. (2006). *Ependi*. Aşgabat: Miras.
- ERGUN, M. ve SAKAOĞLU, S. (1991). *Türkmen Halk Masalları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GOWŞUDOW, A. (1990). *Mähri-Vepa (Roman)*. Aşgabat: Mekdep Kitaphanası Magaríf.
- ÖZKAN, İ. (1999). *Ependi Şorta Sözler, Yomaklar Nasreddin Hoca Fıkraları*. Ankara: TİKA.
- RECEBOW, R. (1991). *Gadym Türkmen Edebiýaty (VIII - XII Asyrlar)*. Aşgabat: Ylym.
- REICHL, K. (1982). *Türkmenische Märchen*. Bochum: Studienverlag Brockmeyer.
- SARYHANOW, N. (2007). *Şükür Bagşy*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11 (Nesir-Nazım)*, (1998). Türkmenistan Türk Edebiyatı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- WELSAPAR, A. (2002). *Kepjebaş (Roman)*. Stockholm: Gün Neşirýaty.
- WELSAPAR, A. (2004). *Böwsülen Tümlük (Roman)*. Stockholm: Gün Neşirýaty.
- WELSAPAR, A. (2007). *Mülli Tahyryň Hudaýlygy*. Stockholm: Gün Neşirýaty.